

VARIATIE IN NEDERLANDSE LANGE-AFSTANDSRELATIEVEN

Abstract⁽¹⁾

In this paper, I study the microvariation that is found in (long-distance) relative clauses, as it is attested in the SAND corpus (Barbiers et al. 2005, 2006). Dutch dialects show a wealth of variation regarding long-distance relative clauses. More specifically, they show variation along the following four dimensions: (i) the form of the element that introduces the relative clause (*die/dat*), (ii) the form of the element that introduces the most deeply embedded clause (*die/dat*), (iii) the presence/absence of a complementizer in addition to the relative pronoun (i.e. doubly filled COMP), and (iv) the presence/absence of an overt subject/object (*resumptive pronoun*) at the extraction site. The aim of this paper is twofold. First, I will give a detailed overview of the data with the general goal to create some order in the chaos and to get more insights into the limits of variation. Second, I will focus on a particular set of data, namely a group of dialects that makes use of different structures for subject-relativization and object-relativization (*subject/object asymmetries*) and I will provide an analysis that adequately accounts for these patterns. The proposal is primarily based on the observation that there is a correlation between subject/object asymmetries (in relative clauses) and complementizer agreement.

1. Inleiding

In Nederlandse dialecten bestaat een grote mate van variatie in lange-afstandsrelatieven. Dit artikel geeft een beschrijving van de gevonden variatie op basis van de gegevens van het SAND-project - *Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten* (Barbiers e.a. 2005, 2006). De focus ligt daarbij op zes *systemen* van lange relativisatie die verschillen in de distributie van de elementen *die* en *dat*

⁽¹⁾ Eefje Boef, Assistent-in-Opleiding aan het Meertens Instituut (Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen), Joan Muyskenweg 25, Postbus 94264, 1090 GG, Amsterdam. mail: eefje.boef@meertens.knaw.nl.

in de linkerperiferie van de zin. Hoewel de data in eerste instantie complex en chaotisch lijken, laat dit artikel zien dat er – op zijn minst voor een deel van deze data – een helder systeem aan ten grondslag ligt. Ik zal mij richten op systemen van relativisatie die een subject-object asymmetrie laten zien, en op basis van een correlatie met voegwoordvervoeging wordt beargumenteerd dat het element *die*, dat gevonden wordt in de meest ingebedde zin van subjectrelatieven in dialecten die een asymmetrie vertonen, niet een relatiefpronomen, maar een voegwoord is. Deze aanname, samen met de aanname dat dialecten verschillen in het gebruik van relatiefpronomina, geeft een verklaring voor vier van de zes gevonden systemen van lange-afstands relativisatie.

2. Achtergrond: relatiefzinnen in het Nederlands

Een relatiefzin, ofwel een betrekkelijke bijzin, is een ondergeschikte zin, die een nomen modificeert – het *hoofd* of *antecedent*. Een relatiefzin wordt (vaak) ingeleid door een betrekkelijk voornaamwoord – een *relatiefpronomen* – dat verwijst naar het antecedent, en qua vorm ook afhankelijk is van het antecedent.⁽²⁾ In het Standaardnederlands verschijnt de relatiefzin altijd direct rechts van het antecedent en moet de zin geïntroduceerd worden door een relatiefpronomen, zoals geïllustreerd in (1). Zinnen als in (1a), waarin het antecedent geïnterpreteerd wordt als het subject van de relatiefzin worden *subjectrelatieven* genoemd, in tegenstelling tot *objectrelatieven*, waarbij het antecedent geïnterpreteerd wordt als het object van de relatiefzin, zie (1b).

- (1) a. Dat is de man [_{RELATIEFZIN} *die* het verhaal heeft verteld]. *subjectrelatief*
b. Dat is de man [_{RELATIEFZIN} *die* ze geroepen hebben]. *objectrelatief*

Gegeven de observatie dat relatiefpronomina in het Nederlands altijd zinsinitieel zijn, en de observatie dat relatiefpronomina vanuit taalvergelijkend perspectief vaak homofoon zijn met het interrogatief pronomen (cf. De Vries 2002, Bhat 2004), is sinds Chomsky (1977) de standaardaannname dat de syntaxis van *wh*-

⁽²⁾ Dit artikel beperkt zich tot restrictieve relatiefzinnen die in het Standaardnederlands het relatiefpronomen *die* verlangen; in alle (test)zinnen is het antecedent derde persoon enkelvoud non-neutrum (*de man*). Antecedenten van de derde persoon enkelvoud neutrum verlangen het relatiefpronomen *dat*, dat in vorm identiek is aan het Nederlandse finiete voegwoord. Zie onder andere Haeseryn e.a. (1997) voor een overzicht van de distributie van relatiefpronomina.

vragen en relatiefzinnen min of meer gelijk is. Dat wil zeggen, de standaard-aanname is dat het relatiefpronomen *wh*-verplaatsing ondergaat vanuit een argumentpositie naar een positie in de linkerperiferie – het *voegwoorddomein* – van de relatiefzin,⁽³⁾ waarbij het een spoor achterlaat in zijn oorspronkelijke positie – de *extractieplaats*. Dit spoor wordt in het Standaardnederlands niet fonologisch gerealiseerd. Deze eigenschappen van de Standaardnederlandse relatiefzin zijn abstract weergegeven in (2); *t* staat voor *trace* ('spoor') en geeft de extractieplaats van het relatiefpronomen weer.

- (2) [HOOFDZIN ... antecedent [RELATIEFZIN relatiefpronomen_i ... t_i ...]]

Vergelijkbaar met vraagwoord(groep)en, kan het relatiefpronomen ook *wh*-verplaatsing ondergaan vanuit ingebedde zinnen, wat leidt tot zogenaamde *lange-afstandsrelatieven* of *lange relatieven*. Volgens de traditionele opvatting (Chomsky 1977, 1981) maakt lange *wh*-verplaatsing een tussenlanding in het meest ingebedde voegwoorddomein – *successief-cyclische verplaatsing* – en laat daarbij een spoor achter, zoals geïllustreerd voor een Standaardnederlandse subjectrelatief in (3a) en voor een objectrelatief in (3b).

- (3) a. Dat is de man [die_i ik denk [t_i dat t_i het verhaal heeft verteld]]. *subjectrelatief*
 b. Dat is de man [die_i ik denk [t_i dat ze t_i geroepen hebben]]. *objectrelatief*

Zoals de zinnen in (3) laten zien, is de opbouw van Standaardnederlandse lange relatieven als in (4). De relatiefzin zelf wordt altijd ingeleid door een relatiefpronomen, terwijl de meest ingebedde zin geïntroduceerd wordt door het voegwoord/complementeerder *dat*. Daarnaast worden de sporen van het verplaatste relatiefpronomen in het Standaardnederlands niet fonologisch gerealiseerd.

- (4) [HOOFDZIN ... antecedent [RELATIEFZIN relatiefpronomen_i ... [t_i voegwoord ... t_i ...]]]

⁽³⁾ De meest prominente analyses van relatiefzinnen in de recente literatuur – de *head raising analysis* (zie o.a. Vergnaud 1974, Kayne 1994, Bianchi 1999, De Vries 2002) en de *matching analysis* (o.a. Citko 2001, Salzmann 2006) – gaan uit van de aanname dat niet enkel het relatiefpronomen, maar het relatiefpronomen in combinatie met het hoofd van de relatiefzin *wh*-verplaatsing ondergaat (zie De Vries 2002 voor het Nederlands). Aangezien de exacte analyse van relatiefzinnen er voor de doeleinden van dit artikel niet toe doet, zal ik deze kwestie buiten beschouwing laten en er voor het gemak vanuit gaan dat in ieder geval het relatiefpronomen *wh*-verplaatsing ondergaat.

Variatie met betrekking tot lange relatieven zoals in (3) wordt met name gevonden in het element dat de relatiefzin introduceert (*die* of *dat*), en het element dat de lagere zin introduceert (*die* of *dat*). De standaardaanname in recente literatuur is dat er in de linkerperiferie van de (relatief)zin één positie is voor het relatiefpronomen (Spec,CP) en direct rechts daarvan één positie voor het voegwoord (C⁰). Talen verschillen met betrekking tot welk van deze twee posities gevuld wordt, zoals het verschil tussen het Engels in (5) en (dialecten van) het Nederlands in (6) laat zien (zie ook *infra*, paragraaf 3). In tegenstelling tot nul-relativisatie in het Engels (5d), waarbij geen van de twee posities gevuld wordt, moet er in het Standaardnederlands en zijn dialecten altijd (op zijn minst) één element aanwezig zijn in het voegwoorddomein (vgl. Dekkers 1999), zoals geïllustreerd in (6). In andere woorden, nul-relativisatie in het Nederlands is onmogelijk (6d).

(5)

- a. That is the picture [which I like].
- b. That is the picture [that I like].
- c. *That is the picture [which that I like].
- d. That is the picture [__ I like].

(6)

- a. Dat is de man [**die** het verhaal verteld heeft]. [Standaardnederlands]
- b. Dat is de man [**dat** het verhaal verteld heeft]. [Brussels]
- c. Dat is de man [**die dat** het verhaal verteld heeft]. [Liers]
- d. *Dat is de man [__ het verhaal verteld heeft].

De volgende paragraaf presenteert in meer detail de variatie in lange relatieven zoals die is gevonden in het SAND corpus.

3. Lange relatieven in Nederlandse dialecten – de SAND data

Voordat ik overga op de datapresentatie, is het van belang eerst even kort stil te staan bij een aantal methodologische aspecten van het SAND-project die van belang zijn voor de hier te bespreken data (voor een uitgebreide bespreking van het design en de methodologie van het SAND-project, zie Cornips & Jongenburger 2001, en Barbiers e.a. 2005). De testzinnen die de empirische basis vormen voor dit artikel zijn in mondelinge interviews, en soms ook in daaropvolgende telefonische interviews, voorgelegd aan de informanten als vertaalvragen. Bij

dit type vraag werd de zin in het Nederlands aan de informant aangeboden met het verzoek deze te vertalen (cf. Barbiers e.a. 2005). Een probleem met dit type vraag is dat de standaardtaal kan interfereren met het lokale dialect, i.e. het kan repetitie-effecten oproepen.⁽⁴⁾ Bij de opzet van de mondelinge interviews is geprobeerd dit zoveel mogelijk te voorkomen en te zorgen voor de grootst mogelijke controle op de kwaliteit van de verzamelde data. In elk meetpunt (267) zijn op basis van strenge selectiecriteria (minstens) twee informanten geworven, wat heeft geleid tot twee scenario's. In het ene scenario konden de informanten de aangeboden zinnen onderling bespreken (België), en in het andere scenario werd één van de twee informanten opgeleid als hulpinterviewer (Nederland). In beide gevallen was de taal van het lokale dialect de overheersende taal van het interview, met als gevolg minimalisatie van interferentie-effecten. Hoewel uiteraard altijd enige voorzichtigheid geboden is wanneer we te maken hebben met geëliciteerde taaldata, zal ik er in het vervolg van uitgaan dat door het design van de interviews de betrouwbaarheid van de verworven data groot is. Bovendien heb ik de originele data zorgvuldig geheranalyseerd; hierdoor verschillen de data en kaarten zoals gepresenteerd in dit artikel soms in enige mate van de kaarten zoals verschenen in het eerste deel van de SAND-atlas (Barbiers e.a. 2005). De variatie die is gevonden in de volgende twee zinnen vormt de empirische basis voor dit artikel. Voorbeeld (7a) toont een lange subjectrelatief, en (7b) toont een lange objectrelatief.

(7)

- a. Dat is de man [**die** ik denk [**dat** het verhaal heeft verteld]].
- b. Dat is de man [**die** ik denk [**dat** ze geroepen hebben]].

In beide (Standaardnederlandse) zinnen wordt de relatiefzin geïntroduceerd door het relatiefpronomen *die*, en de ingebedde finiete zin wordt geïntroduceerd door het ondergeschikte voegwoord *dat* (conform (4)). (8) toont de verschillende varianten die zijn gevonden voor de lange subjectrelatief (7a), waarbij geabstraheerd is van mogelijke fonologische variatie, bijv. vormen zoals *dee*, *dei* of *der* worden beschouwd als vormvarianten van *die*. De getallen achter de zinnen geven het

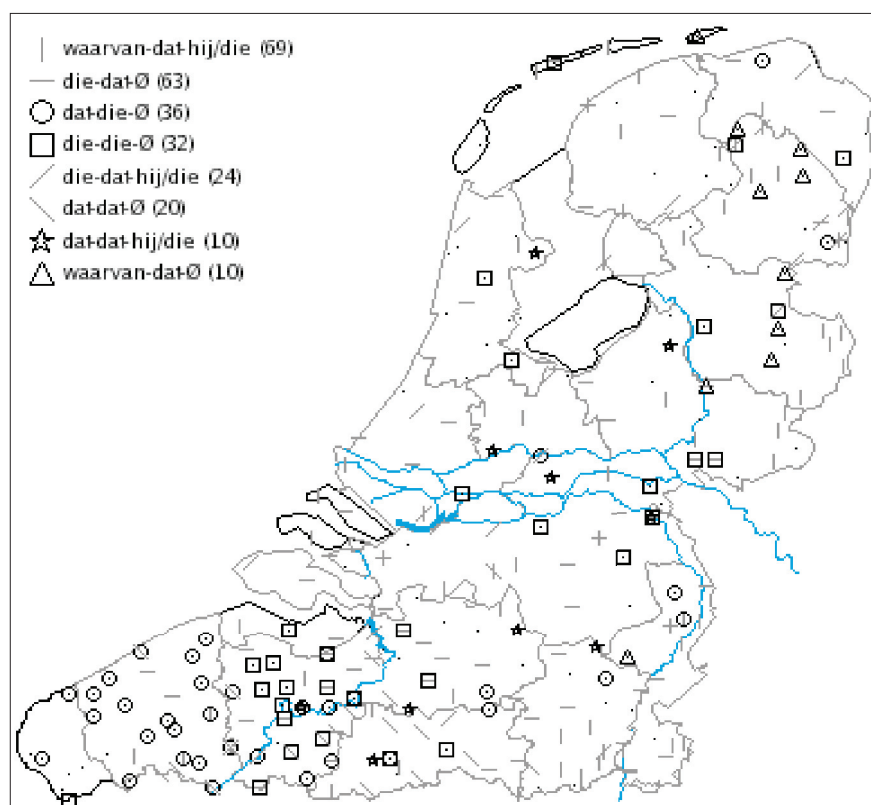
⁽⁴⁾ Merk op dat de data verkregen uit de vertaaltvragen in het meest nadelige geval een representatie zijn van de standaardtaal in plaats van van het lokale dialect, maar de kans dat de verkregen data constructies weergeven die zowel in de standaardtaal als in het dialect niet voorkomen, is relatief zeer klein. Daarnaast leveren “sterk afwijkende vertalingen [...] grote evidentie voor de betrouwbaarheid van het antwoord” (Cornips & Jongenburger 2001:229).

aantal attestaties weer, waarbij het totaal aan dialecten 218 is. Per locatie kan dus meer dan één variant voorkomen. De geografische distributie van lange subjectrelatieven is te zien op kaart 1.

(8)

a. Dat is de man die	ik denk dat	Ø	het verhaal heeft verteld. (63)
b. Dat is de man die	ik denk dat	hij/die	het verhaal heeft verteld. (24)
c. Dat is de man dat	ik denk die	Ø	het verhaal heeft verteld. (36)
d. Dat is de man die	ik denk die	Ø	het verhaal heeft verteld. (32)
e. Dat is de man dat	ik denk dat	Ø	het verhaal heeft verteld. (20)
f. Dat is de man dat	ik denk dat	hij/die	het verhaal heeft verteld. (10)
g. Dat is de man waarvan	ik denk dat	hij/die	het verhaal heeft verteld. (69)
h. Dat is de man waarvan	ik denk dat	Ø	het verhaal heeft verteld. (10)

Kaart 1: lange subjectrelatieven

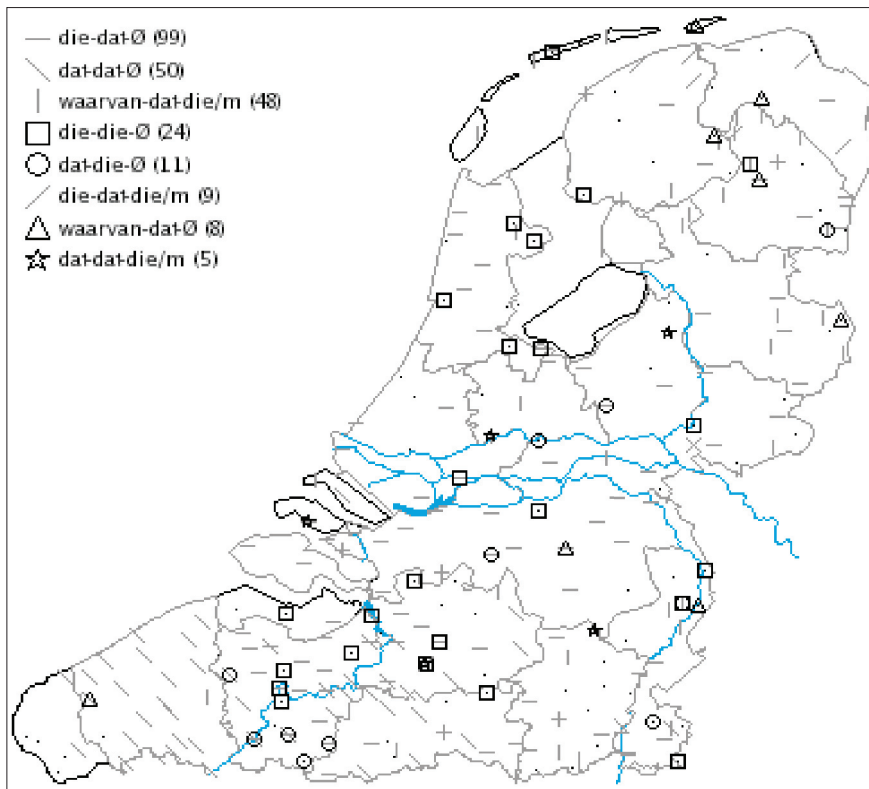

Dezelfde varianten als in (8) zijn gevonden voor lange object-relativisatie, zoals geïllustreerd in (9); het totaal aantal locaties waarvoor er betrouwbare data zijn is 216. Kaart 2 toont de geografische distributie van de lange objectrelatieven.

(9)

a. Dat is de man die	ik denk dat	ze	Ø	geroepen hebben. (99)
b. Dat is de man die	ik denk dat	ze	die/'m	geroepen hebben. (9)
c. Dat is de man dat	ik denk dat	ze	Ø	geroepen hebben. (50)
d. Dat is de man die	ik denk die	ze	Ø	geroepen hebben. (24)
e. Dat is de man dat	ik denk die	ze	Ø	geroepen hebben. (11)
f. Dat is de man dat	ik denk dat	ze	die/'m	geroepen hebben. (5)
g. Dat is de man waarvan	ik denk dat	ze	die/'m	geroepen hebben. (48)
h. Dat is de man waarvan	ik denk dat	ze	Ø	geroepen hebben. (8)

Kaart 2: lange objectrelatieven

Wanneer de zogenaamde *PP-relatieven* (8g)-(8h) en (9g)-(9h) – waarin een prepositionele woordgroep gerelativiseerd wordt – buiten beschouwing worden gelaten,⁽⁵⁾ tonen de data dat lange-afstandsrelatieven variëren met betrekking tot de volgende vier dimensies:⁽⁶⁾

(10)

- a. de vorm van het element dat de relatiefzin introduceert (*die* of *dat*)
- b. de vorm van het element dat de meest ingebedde zin introduceert (*die* of *dat*)
- c. de aan- of afwezigheid van een overt subject/object in de meest ingebedde zin (een *resumptief pronomen*)
- d. de aan- of afwezigheid van een voegwoord naast de aanwezigheid van het relatiefpronomen (*dubbel gevulde COMP*)

Om de zaken niet onnodig complex te maken, is dimensie (10d) niet opgenomen in (8)-(9). De zinnen in (11) illustreren dat er naast een relatiefpronomen, een voegwoord aanwezig kan zijn in zowel de hogere zin (11a), als in de lagere zin (11b). Hoewel het bij beide zinnen in (11) om een objectrelatief gaat, komt dubbel gevulde COMP zeker niet alleen voor met object-relativisatie; het wordt ook gevonden met subjectrelatieven. Dubbel gevulde COMP wordt vooral gevonden in Friesland, het noordoostelijk deel van Oost-Vlaanderen en het westelijk deel van de provincie Antwerpen (Barbiers e.a. 2005).

(11)

a.	Da s	de man dieë dak	denk dass	geroepen emme. [Zandhovens]
	dat is	de man die dat ik	denk dat ze	geroepen hebben
b.	Da s	de vent die ak	denk die asse	geroepen emme. [Nieuwmoers]
	dat is	de man die dat-ik	denk die dat ze	geroepen hebben

⁽⁵⁾ Voor een recente, gedetailleerde beschrijving en analyse van PP-relatieven in het Duits, Nederlands en Zürich Duits, zie Salzmann (2006).

⁽⁶⁾ Deze dimensies geven slechts een beschrijving van de gevonden variatie, maar zijn geenszins echte parameters in de zin dat ze niet het bestaan van ($4^2 =$) 16 verschillende relatiefzinnen voorspellen.

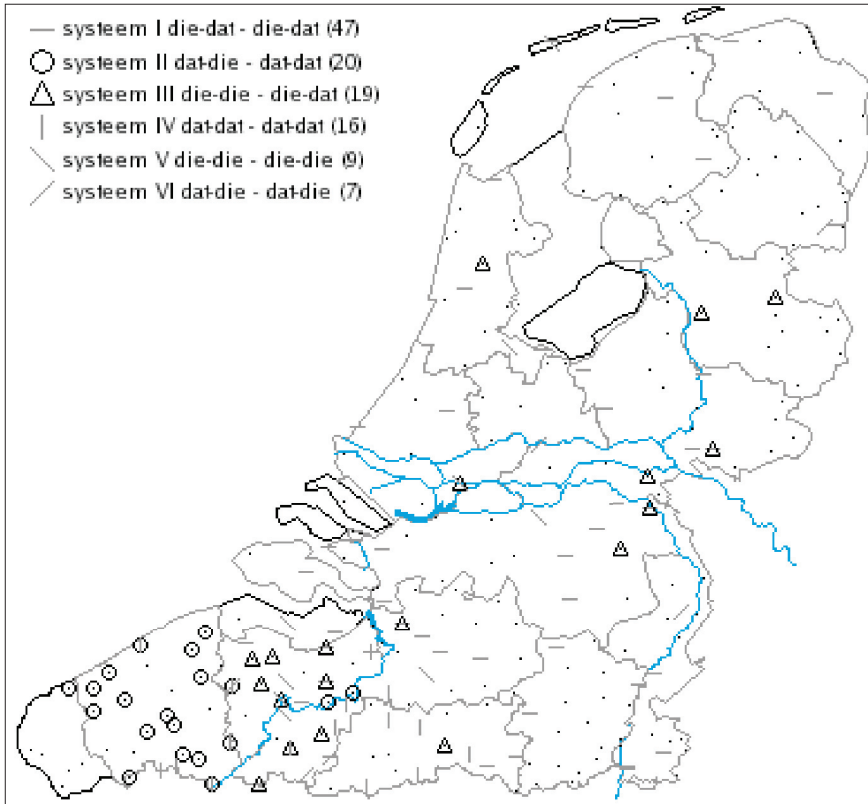
In de rest van dit artikel gaat mijn aandacht in de eerste plaats uit naar de distributie en de eigenschappen van de elementen *die* en *dat* in relatiefzinnen, en daarom worden PP-relatieven, resumptieve pronomina en dubbel gevulde COMP verder buiten beschouwing gelaten, hoewel het laatste fenomeen zijdelings nog wel aan de orde zal komen. Ik zal me dus met name richten op lange relatieven die variatie vertonen met betrekking tot dimensies (10a) en (10b). Met deze beperking van het onderzoeksdomain, blijven de vier subjectrelatieven in (12) en de vier objectrelatieven in (13) over. Tabel 1 laat zien welke combinaties van deze subject- en objectrelatieven gevonden zijn, en kaart 3 toont de geografische distributie van deze zes systemen. De tabel laat voor elk van de zes gevonden systemen van lange relativisatie zien met welk systeem van korte relativisatie het correspondeert.

- (12) a. Dat is de man **die** ik denk **dat** het verhaal verteld heeft.
 b. Dat is de man **die** ik denk **die** het verhaal verteld heeft.
 c. Dat is de man **dat** ik denk **die** het verhaal verteld heeft.
 d. Dat is de man **dat** ik denk **dat** het verhaal verteld heeft.
- (13) a. Dat is de man **die** ik denk **dat** ze geroepen hebben.
 b. Dat is de man **die** ik denk **die** ze geroepen hebben.
 c. Dat is de man **dat** ik denk **die** ze geroepen hebben.
 d. Dat is de man **dat** ik denk **dat** ze geroepen hebben.

Tabel 1: zes systemen van relativisatie - geen PP-relatieven, geen resumptie

	<i>korte relativisatie</i>		<i>lange relativisatie</i>	
	<i>subject</i>	<i>object</i>	<i>subject</i>	<i>object</i>
systeem I	die	die	die-dat	die-dat
systeem II	die	dat	dat-die	dat-dat
systeem III	die	die	die-die	die-dat
systeem IV	dat	dat	dat-dat	dat-dat
systeem V	die	die	die-die	die-die
systeem VI	die	die	dat-die	dat-die

Kaart 3: geografische distributie van zes systemen van lange-afstands relativisatie

Op basis van de observatie dat van alle logisch mogelijke combinaties van subject en objectrelatieven ($4^2=16$) slechts deze zes varianten gevonden worden, zijn de volgende 3 generalisaties geformuleerd.

(14) Generalisaties

- A lange-afstandsrelatieven zonder subject-object asymmetrie tonen alle logisch mogelijke varianten – [die-dat - die-dat], [dat-die - dat-die], [die-die - die-die] en [dat-dat - dat-dat]
- B een subject-object asymmetrie wordt enkel gevonden in het voegwoord-domein van de zin die de extractieplaats bevat
- C wanneer er een subject-object asymmetrie is, verschijnt *die* altijd met subject-extractie en *dat* met object-extractie (in de meest ingebedde zin)

In het resterende deel van dit artikel wordt een verklaring gegeven voor generalisaties B en C – de generalisaties die zich richten op subject-object asymmetrieën in lange-afstandsrelativisatie.

4. Subject-object asymmetrieën

Van de zes systemen van (lange) relativisatie zijn er twee systemen die een subject-object asymmetrie vertonen (systeem II en III), dat wil zeggen, in deze systemen is de variant die gebruikt wordt voor subject-relativisatie niet gelijk aan de variant die gebruikt wordt voor object-relativisatie. In systeem II wordt bij lange relativisatie de relatiefzin geïntroduceerd door het voegwoord *dat*,⁽⁷⁾ en de ingebedde zin wordt geïntroduceerd door *die* in geval van subject-extractie en door *dat* in geval van object-extractie, zoals geïllustreerd in (15). Ook korte relativisatie toont de subject-object asymmetrie. De geografische distributie van systeem II is bijna geheel beperkt tot West-Vlaanderen, zoals te zien is op kaart 3.

Het patroon van lange relativisatie van systeem III is geïllustreerd in (16). De relatiefzin wordt ingeleid door *die*, en de lagere zin wordt geïntroduceerd door *die* met subject-extractie en door *dat* met object-extractie. Deze asymmetrie wordt niet gevonden in korte relativisatie, waarbij zowel met subject als met object-extractie *die* verschijnt.⁽⁸⁾ Systeem III wordt hoofdzakelijk gevonden in Oost-Vlaanderen, en het komt een aantal keer voor in Nederland.

⁽⁷⁾ In de dialecten die gebruik maken van systeem II en III kan het voegwoord de vorm *dat* of *da* hebben. In de hoofdttekst zal ik echter voor het gemak *dat* gebruiken voor beide vormvarianten.

⁽⁸⁾ De data met betrekking tot systeem III zijn iets gecompliceerder dan hier wordt voorgesteld. Van de 19 dialecten die dit systeem vertonen, maken alle dialecten gebruik van *die* in korte subject en objectrelatieven, maar van deze 19 dialecten zijn er ook 10 dialecten die, naast *die*, ook *dat* kunnen gebruiken in korte objectrelatieven (en soms zijn er zelfs meer alternatieven mogelijk voor zowel subject als objectrelatieven). Niettemin zal ik op basis van de observatie dat in de mondelinge interviews, van de paar dialecten die enkel gebruik maken van systeem III, de meerderheid het patroon in tabel 1 laat zien, aannemen dat het patroon van systeem III zoals aangegeven in tabel 1 het 'echte' patroon van systeem III is.

(15)

a. Da s de vent	da k peizen	die da graptje verteld eet.	<i>subject-extractie</i>
dat is de man	dat ik denk	die dat grapje verteld heeft	
b. Da s de vent	da k peizen	da-n ze geroepen en.	<i>object-extractie</i>
dat is de man	dat ik denk	dat _{-3P.PL} ze geroepen hebben	[Brugge]

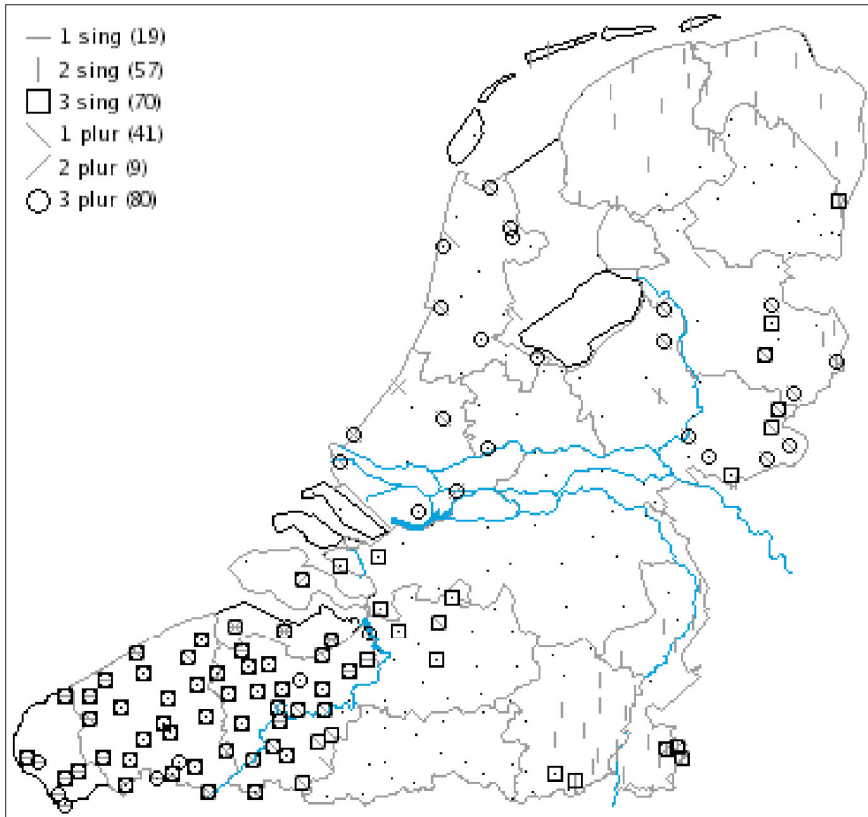
(16)

a. Da s de man	die k peize	die t verhaal verteld ee.	<i>subject-extractie</i>
dat is de man	die ik denk	die het verhaal verteld heeft	
b. Da s de man	die k peize	da-n ze geropen en.	<i>object-extractie</i>
dat is de man	die ik denk	dat _{-3P.PL} ze geroepen hebben	[Gent]

In onderzoek naar (micro)variatie is het belangrijk na te gaan of de bestudeerde variabele covarieert met een andere variabele (zie o.a. Kayne 2000). Met betrekking tot de hier bestudeerde variabele – namelijk de aan- of afwezigheid van een subject-object asymmetrie in (lange) relativisatie – is een correlerende eigenschap *voegwoordvervoeging* (zie ook Bennis & Haegeman 1984, Mayr te verschijnen). Dat wil zeggen, de geografische distributie van systemen met een subject-object asymmetrie in relatiefzinnen (systemen II en III) vertoont een significante positieve correlatie met de geografische distributie van voegwoordvervoeging.⁽⁹⁾ Voegwoordvervoeging is een welbekend fenomeen in Germaanse talen waarbij het voegwoord congrueert met het onderwerp van de zin die het introduceert. Zinnen (15b) en (16b) laten elk voegwoordvervoeging zien: het onderwerp van de ingebedde zin (derde persoon meervoud) congrueert met het lokale voegwoord, wat resulteert in de vorm *dan* in plaats van *da*, i.e. het voegwoord krijgt de meervoudsuitgang *-n*. Kaart 4 toont de geografische distributie van voegwoordvervoeging. Deze kaart laat voor elk dialect zien welke leden van het paradigma – de combinaties van de kenmerken voor persoon en getal – voegwoordvervoeging vertonen.

⁽⁹⁾ De twee variabelen, (i) +/- subject-object asymmetrie, i.e. systeem II-III of niet, en (ii) +/- voegwoordvervoeging (als schaalvariabele), zijn positief gecorreleerd ($r=0.363$ met $n=203$). Deze correlatie is significant op niveau 0.01 (1-zijdig; $p=0.00$).

Kaart 4: geografische distributie van voegwoordvervoeging (Barbiers e.a. 2005)

Wanneer we deze kaart vergelijken met kaart 1, zien we dat de geografische distributie van dialecten die een subject-object asymmetrie vertonen in lange relatiefzinnen, overeenkomt met de geografische distributie van voegwoordvervoeging. Met andere woorden, het kerngebied dat voegwoordvervoeging toont, namelijk het gebied waarin voegwoordvervoeging zich manifesteert in meerdere leden van het paradigma, vertoont overeenstemming met het gebied dat subject-object asymmetrieën in lange-relativisatieconstructies heeft. Dit is samengevat in de volgende (vierde) generalisatie:

- (17) D de aanwezigheid van een subject-object asymmetrie in lange relativisatie correleert met voegwoordvervoeging

Recentelijk is door Mayr (te verschijnen) een soortgelijke observatie gemaakt voor het Beiers. Mayr laat zien dat er in het Beiers een correlatie is tussen subject-extractie en voegwoordvervoeging, en betoogt dat voegwoordvervoeging subject-extractie licenseert (zie ook Rizzi 1990). Dit voorstel vormt de basis voor de analyse van subject-object asymmetrieën in lange-afstands relativisatie in Nederlandse dialecten, en wordt in de volgende paragraaf kort uiteengezet.

5. Analyse van subject-object asymmetrieën in lange relatieven

5.1 Mayr (te verschijnen)

Op basis van de Beierse data in (18)–(20) stelt Mayr dat er een correlatie is tussen subject-extractie en voegwoordvervoeging. De zinnen in (18) laten zien dat een subject enkel vooropgeplaatst – *getopicaliseerd* – kan worden wanneer het voegwoord (in de zin waaruit het getopicaliseerde subject verplaatst is) congrueert met het verplaatste subject. Zin (19) laat zien dat wanneer het subject niet verplaatst, de afwezigheid van voegwoordvervoeging geen probleem voor de grammaticaliteit van de zin oplevert.

(18)

- a. [Es kinda] hot da Hans gfrogt [t **ob-s** t hamkummts].
jullie kinderen heeft de Hans gevraagd of_{2P.PL} thuis komen
'Hans heeft gevraagd of jullie kinderen thuis komen.'
- b. *[Es kinda] hot da Hans gfrogt [t **ob-Ø** t hamkummts].
jullie kinderen heeft de Hans gevraagd of-Ø thuis komen

(19)

? Da Hans hot gfrogt	[ob-Ø es Kinda	hamkummts].
de Hans heeft gevraagd	of jullie kinderen	thuis komen
'Hans heeft gevraagd of jullie kinderen thuis komen.'		

In tegenstelling tot subjecten, kunnen objecten vrij verplaatsen, onafhankelijk van de aanwezigheid van voegwoordvervoeging, zoals geïllustreerd in (20a). (20b) laat zien dat objecten niet kunnen congrueren met het voegwoord.

(20)

- a. [Die Bauan] hot da Hans gfrogt [t **ob-s/ob-Ø** es Kölna endlich t bedients].
 de boeren heeft de Hans gevraagd of_{-2PPL} /of-Ø jullie kelners eindelijk bedienen
 ‘Hans heeft gevraagd of jullie kelners eindelijk de boeren willen bedienen.’
- b. *[Eich Bauan] hot da Hans gfrogt [t **ob-s** die Kölna endlich t bedienan].
 jullie boeren heeft de Hans gevraagd of_{-2PPL} de kelners eindelijk bedienen
 ‘Hans heeft gevraagd of de kelners eindelijk jullie boeren willen bedienen.’

Binnen het kader van de generatieve grammatica gaat de traditionele analyse van subject-object asymmetrieën zoals in (18)-(20) uit van een principe dat de distributie van sporen beregelt: het ECP (*Empty Category Principle*; Chomsky 1981, Bennis & Haegeman 1984, Rizzi 1990). Dit principe stelt, simpel gezegd, dat sporen gelicenseerd moeten worden. Sporen van verplaatste objecten worden altijd automatisch gelicenseerd door het selecterende werkwoord, maar hetzelfde geldt niet voor sporen van verplaatste subjecten: er is een extra mechanisme nodig dat (bepaalde) subject-sporen licenseert. In Mayr's analyse is het benodigde extra mechanisme *voegwoordvervoeging*. Met andere woorden, Mayr betoogt dat voegwoordvervoeging subject-extractie licenseert.

De voor de huidige discussie relevante hoofdpunten van Mayr's analyse zijn als volgt. Objecten kunnen altijd verplaatsen omdat ze direct geselecteerd worden door het werkwoord, waardoor ze zich op de *projectielijn* bevinden, en een element kan pas verplaatst worden wanneer het zich op de projectielijn bevindt. Omdat subjecten niet direct geselecteerd worden door het werkwoord, moeten ze op een andere manier op de projectielijn terecht komen. Dit gebeurt door congruentie in φ -kenmerken (kenmerken voor persoon, getal, geslacht) met een element dat zich al op de projectielijn bevindt: het voegwoord.⁽¹⁰⁾ Wanneer het subject een congruentierelatie met het voegwoord is aangegaan bevindt het zich voor eens en voor altijd op de projectielijn, en kan het verplaatsen.

(10) Een vraag die zich aandient is waarom de φ -congruentie die het subject aangaat met T^0 niet voldoende is om subject-extractie te licenseren. Mayr betoogt dat de φ -congruentie met T^0 ‘vergeten’ is op het moment dat het subject naar het voegwoorddomein verplaatst: op het moment dat het subject naar Spec,CP verplaatst, is de congruentierelatie met T^0 niet langer toegankelijk en moet het subject een congruentierelatie met het voegwoord aangaan om verder te kunnen verplaatsen. Voor de details van deze beredenering zie Mayr (te verschijnen); Mayr's oplossing is gebaseerd op de notie *phase* (Chomsky 2000, 2001).

5.2 Analyse

Ik volg Mayr in zijn claim dat voegwoordvervoeging subject-extractie licenseert. Voor de dialecten die een subject-object asymmetrie vertonen in lange relatieven, wil ik daarom beargumenteren dat het element *die*, dat voorkomt in de meest ingebedde zin van subjectrelatieven in de relevante dialecten – in het vervolg aangeduid als ‘speciaal *die*’ – niet een (zwak) relatiefpronomen is, zoals wordt betoogd in traditionele grammatica’s, in Bennis & Haegeman (1984) en recentelijk in Sportiche (2008), maar een congruerende vorm van het voegwoord⁽¹¹⁾ (cf. Kayne 1976, Rizzi 1990 voor een vergelijkbare claim voor het Franse ‘speciaal *qui*’). Kort gezegd, speciaal *die* in relatiefzinnen is de uitspelling van het voegwoord *dat* plus congruentie in ϕ -kenmerken.⁽¹²⁾ Zoals gepresenteerd in paragraaf 3 vertonen niet alle dialecten een subject-object asymmetrie. De nulhypothese volgend, die stelt dat in alle gevallen van subject-extractie het subject met het lokale voegwoord moet congrueren, lijkt het voor de hand liggend aan te nemen dat dialecten verschillen in de uitspelling van deze congruentierelatie. De analyse is samengevat in (21)–(23).

- (21) voegwoordvervoeging licenseert subject-extractie
- (22) ‘speciaal *die*’ is een congruerende vorm van het voegwoord
- (23) microparameter 1: +/- uitspelling van congruentierelatie met lokale voegwoord

Een belangrijke consequentie van de hier voorgestelde analyse is dat er in het Nederlands in geval van subject-extractie altijd voegwoordvervoeging moet zijn,

⁽¹¹⁾ Hoewel het in eerste instantie minder controversieel lijkt speciaal *die* te behandelen als een onveranderlijk relatiefpronomen in plaats van als een voegwoord, kan een dergelijke analyse geen verklaring geven voor (i) de systematische afwezigheid van dubbel gevulde COMP in contexten met speciaal *die* (zie *infra*, paragraaf 6), en (ii) de correlatie tussen voegwoordvervoeging en speciaal *die* (generalisatie D, en zie voetnoot 9). Bovendien maakt een dergelijke benaderingswijze van speciaal *die* de onjuiste voorspelling dat, gegeven de aanname dat speciaal *die* een pronomen is, speciaal *die* in lange-afstandsrelatieven de relatiefzin zelf in plaats van de lagere zin introduceert, *quod non* (zie generalisatie B).

⁽¹²⁾ In sommige West-Vlaamse dialecten verschijnt speciaal *die* met een congruentiormfeem wanneer het antecedent niet derde persoon enkelvoud is, zoals geïllustreerd in de volgende zin voor een antecedent van de derde persoon meervoud.

(i)	... de mensen dan	ze zeggen die-n /*die	da gekocht een
	de mensen dat... _{3P.PL}	ze zeggen die.? _{3P.PL}	dat gekocht hebben

ongeacht of dit uitgespeld wordt of niet.⁽¹³⁾ De vraag die zich dan meteen aandient is waarom in de meerderheid van de dialecten het voegwoord gerealiseerd wordt als *dat* terwijl er toch een congruentierelatie met het subject is aangegaan. De meest aannemelijke uitleg is dat dialecten zonder subject-object asymmetrie geen voegwoord *die* in het lexicon hebben, met als consequentie dat voegwoord *dat* (als default) altijd gebruikt wordt.⁽¹⁴⁾ De variatie tussen dialecten met en dialecten zonder subject-object asymmetrie is dan gereduceerd tot het lexicon, conform de minimalistische hypothese van Chomsky (1995), die stelt dat het lexicon de locus van (micro)variatie is.

Op dit punt zijn we in staat een verklaring te geven voor generalisaties B, C en D, die hier voor het gemak herhaald zijn als (24)-(26).

- (24) B een subject-object asymmetrie wordt enkel gevonden in het voegwoorddomein van de zin die de extractieplaats bevat
- (25) C wanneer er een subject-object asymmetrie is, verschijnt *die* altijd met subject-extractie en *dat* met object-extractie (in de meest ingebedde zin)

⁽¹²⁾ (vervolg:) De vraag die zich onmiddellijk aandient is waarom deze ‘extra’ voegwoordvervoeging nodig is als we aannemen dat speciaal *die* zelf al een congruerende vorm van het voegwoord is. Als de constructie in (i) inderdaad ‘extra’ voegwoordvervoeging op speciaal *die* toont, verwachten we dezelfde congruentiemorfemen te vinden met speciaal *die* als met voegwoord *da*. Echter, in de derde persoon enkelvoud vinden we *die* in plaats van *diet*, terwijl in alle Nederlandse dialecten die voegwoordvervoeging vertonen *-t* het congruentiemorfeem is dat verschijnt met antecedenten van de derde persoon enkelvoud (cf. Barbiers e.a. 2005:19). Het affix *-n* in (i) is waarschijnlijk de fonologische realisatie van een kenmerk dat verschilt van de kenmerken die fonologisch gerealiseerd zijn in *die*; een mogelijkheid is dat *-n* een getalsmarkeerder is, i.e. het markeert meervoud. Verder onderzoek naar speciaal *die* in relatiefzinnen met antecedenten met verschillende persoons- en getals-kenmerken moet uitwijzen of data zoals in (i) representatief zijn voor het dialectgebied dat gebruik maakt van speciaal *die*.

⁽¹³⁾ Interessant is dat Postma (2006) op basis van verschillende gronden (een studie naar getalsneutralisatie van het subject pronomen *ze* in het Nederlands) tot een soortgelijke conclusie komt. Postma beargumenteert dat de (φ-) congruentie kenmerken in C⁰, hoewel ze altijd (abstract) aanwezig zijn, (in asymmetrische V2-talen) niet in alle dialecten worden uitgespeld.

⁽¹⁴⁾ Een dergelijke aanname kan gemakkelijk formeel geïmplementeerd worden in het framework van *Distributed Morphology* (cf. Halle & Marantz 1993, Halle 1997, Harley & Noyer 1999).

- (26) D de aanwezigheid van een subject-object asymmetrie in lange relativisatie correleert met voegwoordvervoeging

Generalisatie B kan verklaard worden door de aanname dat wanneer het subject een congruentierelatie met het meest ingebedde voegwoord is aangegaan, het voor eens en voor altijd op de projectielijn is.⁽¹⁵⁾ Hierdoor kan het subject vrij verplaatsen, en hoeft het geen verdere congruentierelaties met hogere voegwoorden aan te gaan. Generalisatie C wordt verklaard door de aanname dat *die* een congruerend voegwoord is, samen met de aanname dat alleen het subject moet congrueren met het lokale voegwoord om op de projectielijn te komen en te kunnen verplaatsen, i.e. speciaal *die* verschijnt enkel met subject-extractie en niet met object-extractie. Tenslotte kunnen we, onder de aanname dat *die* een congruerende vorm van het voegwoord is, generalisatie D als volgt verklaren: met name dialecten die in andere contexten ook congruentiemorfologie met het voegwoord laten zien (zie kaart 4), spellen de congruentierelatie tussen het subject en het lokale voegwoord in (lange-afstands) relatiefzinnen uit als *die* (als het antecedent derde persoon enkelvoud non-neutrum is; zie voetnoot 12).

Hoewel we met bovenstaande aannames een verklaring hebben voor generalisaties B, C en D, is het nog steeds onmogelijk om een verklaring te geven voor het verschil tussen systeem II en systeem III. Dat wil zeggen, microparameter 1 maakt enkel een onderscheid tussen dialecten die wel een subject-object asymmetrie vertonen (systeem II en III), en dialecten die geen asymmetrie vertonen (systeem I, IV, V en VI). Aangezien de analyse in (21)-(23) enkel iets zegt over wat er gebeurt in de meest ingebedde zin van (lange) relatieven: *die*_{COMP} met subjecten en *dat*_{COMP} met objecten, moet er nog een verklaring worden gevonden voor de patronen in de hogere zin van lange relativisatie: *dat* in systeem II en *die* in systeem III voor zowel subjecten als objecten. De patronen van korte relativisatie in tabel 2 zijn hiervoor van belang, evenals de opbouw van relatiefzinnen waaraan het Standaardnederlands zich houdt, hier herhaald als (27).

Tabel 2: systemen met een subject-object asymmetrie – systemen II en III

	<i>korte extractie</i>		<i>lange extractie</i>	
	<i>subject</i>	<i>object</i>	<i>subject</i>	<i>object</i>
systeem II	die	dat	dat-die	dat-dat
systeem III	die	die	die-die	die-dat

⁽¹⁵⁾ In Mayr's analyse is dit geformuleerd als het mechanisme van *secondary selection* 'secondaire selectie'.

(27) [HOOFDZIN ... antecedent [RELATIEFZIN relatiefpronomen_i ... t_i ...]]

Laten we voor het moment aannemen dat niet alleen het Standaardnederlands, maar alle dialecten van het Nederlands relatiefzinnen vormen volgens de opbouw in (27). Er dus van uitgaande dat de elementen die korte relatiefzinnen introduceren relatiefpronomina zijn, voorspellen we, op basis van de korte-relativisatiepatronen in tabel 2, de volgende patronen van lange relativisatie; d.w.z. we voorspellen dat in een bepaald systeem het patroon van korte relativisatie gelijk is aan het patroon in de hogere zin van lange relativisatie.

Tabel 3: voorspelling patroon systeem II

	<i>hogere zin</i>	<i>lagere zin</i>
subject	die _{REL}	die _{COMP}
object	dat _{REL}	dat _{COMP}

Tabel 4: voorspelling patroon systeem III

	<i>hogere zin</i>	<i>lagere zin</i>
subject	die _{REL}	die _{COMP}
object	die _{REL}	dat _{COMP}

In tegenstelling tot de voorspelling in tabel 4 is het voorspelde patroon voor systeem II onjuist: lange relativisatie in systeem II heeft geen subject-object asymmetrie in de hogere zin (zie tabel 2).⁽¹⁶⁾ Deze observatie lijkt de conclusie af te dwingen dat de aanname dat in alle dialecten van het Nederlands een relatiefzin geïntroduceerd wordt door een relatiefpronomen onjuist is. Het patroon van systeem II kan dan verklaard worden door aan te nemen dat dit systeem, in tegenstelling tot systeem III, geen gebruik maakt van relatiefpronomina. Tezamen met de observatie in paragraaf 2 dat er in relatiefconstructies in Nederlandse dialecten altijd een element aanwezig moet zijn in het voegwoorddomein, kunnen we nu verklaren waarom *dat* in de hogere zin gevonden wordt: omdat systeem II geen gebruik maakt van relatiefpronomina, en omdat er toch een element aanwezig moet zijn, verschijnt het voegwoord *dat*, zoals te zien is in tabel 5. Merk op dat het patroon in de hogere zin van lange relativisatie vergelijkbaar is met *that*-relativisatie in het Engels (5b).

Tabel 5: patronen systeem II; - relatiefpronomina

	<i>korte relativisatie</i>	<i>lange relativisatie</i>	
		<i>hogere zin</i>	<i>lagere zin</i>
subject	die _{COMP}	dat _{COMP}	die _{COMP}
object	dat _{COMP}	dat _{COMP}	dat _{COMP}

⁽¹⁶⁾ Het voorspelde patroon in tabel 3 wordt overigens wel een aantal keer gevonden in het SAND corpus. In paragraaf 6 (zie voetnoot 22) kom ik hier kort op terug.

Van dialecten met systeem III wordt aangenomen dat ze wel gebruik maken van relatiefpronomina, namelijk *die* voor zowel subject als object-extractie. Het patroon van dit systeem volgt dan vanzelf: omdat de relatiefzin altijd geïntroduceerd wordt door het pronomen *die*, is er geen asymmetrie met korte relativisatie (enkel het pronomen is zichtbaar, niet het voegwoord) en wordt de hogere zin van lange relativisatie ingeleid door het relatiefpronomen *die*.⁽¹⁷⁾ Dit is samengevat in tabel 6.

Tabel 6: patronen systeem III; + relatiefpronomina

	<i>korte relativisatie</i>	<i>lange relativisatie</i>	
		<i>hogere zin</i>	<i>lagere zin</i>
subject	<i>die</i> _{REL}	<i>die</i> _{REL}	<i>die</i> _{COMP}
object	<i>die</i> _{REL}	<i>die</i> _{REL}	<i>dat</i> _{COMP}

Het verschil tussen systeem II en systeem III is dus simpelweg gelegen in het gebruik van relatiefpronomina, zoals beschreven door de volgende microparameter.

(28) microparameter 2: +/- gebruik van relatiefpronomina

Op basis van de twee hier voorgestelde microparameters kunnen de eigenschappen van systeem II en systeem III als volgt worden weergegeven. Beide systemen spellen de congruentierelatie met het voegwoord uit, maar ze verschillen met betrekking tot het gebruik van relatiefpronomina.

⁽¹⁷⁾ De mogelijkheid bestaat dat er dialecten zijn die gebruik maken van systeem III en tegelijkertijd dubbel gevulde COMP toestaan. Hoewel de voorspelling is dat zulke dialecten de reeks *die*_{REL} *die*_{COMP} in het voegwoorddomein van korte subjectrelatieven hebben, zijn dergelijke reeksen niet geattesteerd. Een mogelijke reden hiervoor is dat natuurlijke talen de tendens hebben om het voorkomen van twee opeenvolgende identieke morfemen te vermijden (cf Neeleman & Van de Koot 2006), waardoor in het geval van *die*_{REL} *die*_{COMP} slechts één van de twee elementen *die* behouden blijft. In systeem III is het niet helemaal duidelijk of *die* in korte subjectrelatieven een voegwoord of een relatiefpronomen is, maar zoals aangegeven in tabel 6, neem ik aan dat het relatiefpronomen uitgespeld wordt, terwijl het voegwoord wordt gedeeld (door een haplogieregel; cf. Neeleman & Van de Koot 2006).

Tabel 7: eigenschappen van systemen II en III

	+ uitspelling congruentie met voegwoord
+ relatiefpronomina (<i>die</i> _{SUBJ} <i>die</i> _{OBJ})	<i>die</i> _{REL} - <i>die</i> _{COMP} <i>die</i> _{REL} - <i>dat</i> _{COMP} (III)
- relatiefpronomina	<i>dat</i> _{COMP} - <i>die</i> _{COMP} <i>dat</i> _{COMP} - <i>dat</i> _{COMP} (II)

Een aspect van de hier voorgestelde analyse dat nadere uitleg verdient is de morfologische plausibiliteit van speciaal *die* als congruerend voegwoord. Dialecten die een subject-object asymmetrie vertonen, hebben vaak ook voegwoordvervoeging (generalisatie D), maar deze voegwoordvervoeging manifesteert zich niet als *die* maar als een congruentiemorfeem op het voegwoord *da* (e.g. (15b) en (16b)). Toch is vanuit taalvergelijkend oogpunt de hier voorgestelde analyse van ‘speciaal *die*’ als voegwoord in (tenminste) relatiefzinnen niet onaannemelijk: er zijn meerdere talen die een speciale vorm van het voegwoord hebben die enkel in relatiefzinnen gebruikt wordt (zie De Vries 2002 voor een uitgebreid overzicht), zoals het Tsjechisch, het Pools, het Indonesisch, en het Tirooms (een dialect van het Duits; Alber 2008). Bovendien lijken we een verklaring te kunnen geven voor de beperkte distributie van speciaal *die* als we eens meer in detail kijken naar de linkerperiferie van de zin in het Nederlands. Hoekstra (1993), Hoekstra & Zwart (1994, 1997), Bennis (1997) en Zwart (2000) o.a. beargumenteren dat het voegwoorddomein in het Nederlands uit twee of meerdere voegwoordprojecties bestaat. Deze aanname is voornamelijk gebaseerd op de observatie dat de volgende zinnen, waarin twee of meer voegwoorden een bijzin introduceren, grammaticaal zijn in bepaalde variëteiten van het Nederlands.

- (29) a. Hij weet welke jongen **of dat** je gezien hebt.
b. Dat is niet zo gek **als of dat** hij gedacht heeft. [Hoekstra 1993:191]

Ervan uitgaande dat elk voegwoord een eigen voegwoordprojectie in de zinsstructuur heeft, en wanneer we bovendien aannemen dat deze voegwoordprojecties verschillende landingsplaatsen voor verplaatsing van verschillende typen constituenten zijn – zoals bijvoorbeeld vraagwoorden en relatiefpronomina – is het voegwoord in de projectie die de landingsplaats is voor relatiefpronomina verschillend van het voegwoord in de projectie die de landingsplaats is voor andere type elementen, zoals vraagwoorden. Het voegwoord dat we vinden in relatiefzinnen zou dus specifiek kunnen zijn voor relatiefzinnen, wat een verklaring kan geven voor de observatie dat (voegwoordvervoeging met) dit voegwoord morfologisch verschillend is van voegwoordvervoeging met niet-relatieve constituenten.

Met betrekking tot de vorm van speciaal *die* moet opgemerkt worden dat het zeker niet uniek is dat een voegwoord dezelfde vorm heeft als een pronomen – vgl. Nederlands *dat*, Engels *that* ‘dat’. Het lijkt zelfs zo te zijn dat pronomina onder bepaalde omstandigheden geheranalyseerd kunnen worden als hoofden. Bayer & Brandner (2006) laten bijvoorbeeld zien dat in bepaalde dialecten van het Duits het simplexe interrogatieve pronomen in vraagzinnen (en ook alleen in vraagzinnen) de positie van het voegwoord inneemt, en als het ware geheranalyseerd wordt als hoofd, wat dubbel gevulde COMP in dergelijke constructies onmogelijk maakt (cf. Westergaard & Vangsnes 2005, en Vangsnes 2005 voor een soortgelijke observatie in bepaalde dialecten in Noorwegen, e.g. het dialect van Tromsø). Een vergelijkbare heranalyse zou ten grondslag kunnen liggen aan de vorm, de eigenschappen en de distributie van speciaal *die* (d.w.z. van relatiefpronomen naar voegwoord).

6. Verwachtingen en consequenties

De analyse doet verschillende voorspellingen. Ten eerste voorspellen we - onder de aanname dat er in de zin slechts plaats is voor één manifestatie van voegwoord *dat* - dat dialecten die gebruik maken van speciaal *die* nooit de reeks *die*_{COMP} *dat*_{COMP} toestaan in contexten met speciaal *die* omdat de twee voegwoorden in competitie zijn voor dezelfde structurele positie. De SAND-data laten zien dat deze voorspelling grotendeels uitkomt: 38 van de 39 dialecten die gebruik maken van speciaal *die* in (lange) relatiefzinnen, staan de reeks *die dat* niet toe in contexten met speciaal *die*.^{(18),(19)} Deze conclusie wordt nog eens versterkt door de observatie dat in West-Vlaamse ondergeschikte zinnen, het voegwoord altijd over is, onafhankelijk van de aanwezigheid van een element in Spec,CP (Haegeman 1992:57). Dit is geïllustreerd in (30)-(31).

- (30) a. Kpeinzen **da** Valère a weg is.
ik denk dat Valère al weg is
b. *Kpeizen Ø Valère a weg is.
- (31) a. Kweten niet **wanniër da** Valère goa werekommen.
ik weet niet wanneer dat Valère gaat terugkomen

⁽¹⁸⁾ Het dialect gesproken in Moerzeke in Oost-Vlaanderen, staat de reeks *die dat* wel toe in korte subjectrelatieven, zoals geïllustreerd in (i).

(i) ... da k peis *die dat* ta verteld eet
... dat ik denk *die dat* dat verteld heeft

- b. *Kweten niet **wannièr** Valère goa werekommen. [Haegeman 1992:57]

Echter, in West-Vlaamse relatiefzinnen is dubbel gevulde COMP zoals in (30a) en (31a) niet toegestaan, cf. Haegeman (1983). Terwijl er een verklaring geboden moet worden voor de schending van de generalisatie dat in het West-Vlaams het voegwoord altijd aanwezig is wanneer aangenomen wordt dat speciaal *die* een (onveranderlijk) relatiefpronomen is, kan deze generalisatie behouden blijven onder de analyse van speciaal *die* als congruerende vorm van het voegwoord. Sterker nog, de hier gepresenteerde analyse van speciaal *die* als voegwoord voorspelt correct de afwezigheid van voegwoord *dat* in contexten met speciaal *die*. De afwezigheid van de reeks *die dat* in de relevante dialecten lijkt dus onafhankelijke evidentie te zijn voor de juistheid van de hier voorgestelde analyse, namelijk de voegwoordstatus van speciaal *die*.

In de tweede plaats verwachten we – onder de aanname dat verplaatsing van relatiefpronomina en vraagwoorden dezelfde landingsplaats in het voegwoord-domein heeft (maar zie *supra*, paragraaf 5) – dat het mogelijk is de analyse van speciaal *die* als een congruerende vorm van het voegwoord in (lange) relatieven uit te breiden naar andere, soortgelijke constructies, zoals lange-afstands *wh*-vragen, en we voorspellen dat deze constructies dezelfde geografische distributie vertonen. Voor dialecten die gebruik maken van speciaal *die* in (lange) relatieven, wordt voorspeld dat ze gebruik maken van de constructie in (32a) wanneer ze lange-afstands *wh*-vragen vormen. In (32a) wordt de zin geïntroduceerd door het vraagwoord *wie*, en de ingebedde zin wordt ingeleid door *die*, dat, volgens de voorgestelde analyse, een voegwoord is dat uitgespeld wordt als *die* doordat het congrueert met (het spoor van) het *wh*-verplaatste subject *wie*. (32b) geeft de Standaardnederlandse variant, waarin voegwoord *dat* de ingebedde zin inleidt.

- (32) a. **Wie** denk je **die** het verhaal verteld heeft?
 b. **Wie** denk je **dat** het verhaal verteld heeft?

(19) Niet alle SAND-informanten is expliciet naar de mogelijkheid van de reeks *die dat* in lange relatiefzinnen gevraagd. De voorspelling dat een voegwoord niet aanwezig kan zijn in contexten met speciaal *die* kan daarom niet adequaat getest worden op basis van de SAND-data. Daarnaast kunnen de data uit de online database niet altijd uitsluitend geven over de afwezigheid van de reeks *die dat*, i.e. er is onduidelijkheid over de status van dubbel gevulde COMP in bijv. Lokeren en Koewacht (Oost-Vlaanderen). Het is daarom adequater te stellen dat *minstens* één dialect deze reeks toestaat. Toekomstig onderzoek moet uitwijzen of dialecten die gebruik maken van speciaal *die* inderdaad de reeks *die dat* niet toestaan.

Op het eerste gezicht lijkt de voorspelling dat (32a) dezelfde geografische distributie heeft als (lange) relativisatie systemen met een subject-object asymmetrie correct te zijn wanneer we ons baseren op de data over lange-afstandsafhankelijkheden in een aantal variëteiten van het Nederlands, zoals gerapporteerd door Schippers (2006). Deze data laten zien dat de constructie inderdaad in West-Vlaanderen, en een aantal keer in Oost-Vlaanderen wordt gevonden.⁽²⁰⁾ Bovendien zijn zinnen van het type (32a) gebruikelijk in het Nijmeegs – zoals opgemerkt door Sportiche (2008:12) – wat precies het gebied is waar enkele attestaties van subject-object asymmetrieën in lange relatieven zijn gevonden (zie kaart 1, systeem III). Helaas kan de gemaakte voorspelling niet adequaat getest worden op basis van het SAND corpus omdat zinnen zoals (32a) in het SAND project enkel getest zijn met een *wh*-object, niet met een *wh*-subject.⁽²¹⁾

In de derde plaats voorspelt de analyse het bestaan van de vier systemen van relativisatie, zoals geïllustreerd in tabel 8. Deze voorspelling is correct: alle vier systemen zijn gevonden in het SAND corpus.⁽²²⁾ Sterker nog, de twee relatief simpele microparameters genereren vier van de zes systemen van relativisatie die in paragraaf 3 gepresenteerd zijn. Met andere woorden, naast de patronen van systeem II en III, volgen de patronen van systeem I (Standaardnederlands) en systeem IV uit de voorgestelde analyse.

⁽²⁰⁾ Het is belangrijk op te merken dat de onderzochte dialecten in Vlaanderen vaak naast de constructie in (32a) ook gebruik maken van constructie (32b) – de Standaardnederlandse variant waarbij het voegwoord *dat* de ingebedde zin introduceert. Dit lijkt erop te wijzen dat lange-afstandsrelatieven en lange-afstands *wh*-vragen een verschillende analyse verdienen. Deze conclusie wordt nog eens versterkt door de andere SAND-data over lange-afstands *wh*-afhankelijkheden en de data van Schippers (2006). Bovendien hebben lange-afstands *wh*-vragen en lange-afstandsrelatieven verschillende eigenschappen, zoals reconstructie-effecten (zie bijvoorbeeld Salzmann 2006). Verder onderzoek naar de (mis)matches tussen lange-afstands *wh*-vragen en lange-afstandsrelatieven lijkt noodzakelijk; maar merk op dat onder de aanname dat verplaatsing van vraagwoorden een andere landingsplaats heeft dan verplaatsing van relatiefpronomina (cf. *supra*, paragraaf 5), mogelijke verschillen tussen lange verplaatsing in relatiefzinnen en in vraagzinnen verklaard kunnen worden.

⁽²¹⁾ Merk op dat de voorgestelde analyse het bestaan van systemen die het *wie-die* patroon met *wh*-objecten hebben niet uitsluit (cf. Strik 2009:325). Van zulke systemen wordt echter wel voorspeld dat ze hetzelfde patroon laten zien met extractie van *wh*-subjecten omdat *die* in deze constructies niet een voegwoord is (want we vinden het zowel bij subject als bij object-extractie). De juistheid van deze voorspellingen moet nog onderzocht worden.

Tabel 8: twee microparameters

	+ uitspelling congruentie	- uitspelling congruentie
- relatiefpronomina	dat-die, dat-dat (II)	dat-dat, dat-dat (IV)
+ relatiefpronomina (<i>die</i> _{SUBJ} , <i>die</i> _{OBJ})	die-die, die-dat (III)	die-dat, die-dat (I)

Naast deze voorspelling met betrekking tot het *bestaan* van verschillende systemen van relativisatie, doet de analyse ook voorspellingen over het *niet bestaan* van bepaalde systemen: omdat de analyse enkel het bestaan van de systemen in tabel 8 voorspelt, wordt tegelijkertijd voorspeld dat alle andere logisch mogelijke systemen van lange relativisatie uitgesloten zijn. De volgende tabel laat zien dat deze voorspelling uitkomt: alle andere mogelijke systemen van lange relativisatie met een subject-object asymmetrie die uitgesloten worden door de voorgestelde analyse (omdat ze generalisatie B en/of C schenden), zijn niet of nauwelijks gevonden in het SAND-materiaal. Kortom, de hier voorgestelde analyse geeft de juiste afdekking van de feiten: ze voorspelt *alle* en *enkel* bestaande systemen van lange relativisatie.

(22) Doordat microparameter 2 (+/- relatiefpronomina) niets zegt over de vorm van de relatiefpronomina, voorspellen we in feite het bestaan van nog twee systemen van relativisatie, namelijk systemen die gebruik maken van relatiefpronomen *die* voor subjectrelatieven en relatiefpronomen *dat* voor objectrelatieven. De patronen van deze twee systemen zijn gegeven in de volgende tabel.

	+ uitspelling congruentie	- uitspelling congruentie
+ relatiefpronomina (<i>die</i> _{SUBJ} , <i>dat</i> _{OBJ})	die-die, dat-dat	die-dat, dat-dat

Hoewel deze systemen niet erg frequent voorkomen (de oplettende lezer zal opgemerkt hebben dat ze in feite generalisatie B schenden en thuishoren in tabel 9), zijn ze toch geattesteerd in het SAND corpus. Een aannemelijke reden voor het kleine aantal attestaties is de observatie dat er niet veel dialecten zijn die uitsluitend gebruik maken van relatiefpronomen *die* voor subjecten en relatiefpronomen *dat* voor objecten.

Tabel 9: patronen uitgesloten door de voorgestelde analyse

<i>lange subject</i>	<i>lange object</i>	<i>gen. B</i>	<i>gen. C</i>	<i># attestaties in SAND corpus</i>
die-dat	die-die	+	-	2
dat-dat	dat-die	+	-	0
die-die	dat-die	-	+	0
dat-die	die-die	-	-	1
dat-dat	die-die	-	-	0
dat-die	die-dat	-	-	0
dat-dat	die-dat	-	-	1
die-dat	dat-die	-	-	0

Samengevat, op basis van twee microparameters is een verklaring gevonden voor generalisaties B en C in (14), en hebben vier van de zes systemen van relativisatie waarmee we begonnen zijn een analyse gekregen. Hoewel het hier te ver voert om in detail in te gaan op de twee overgebleven systemen van relativisatie zoals gegeven in tabel 10, kunnen deze systemen hoogstwaarschijnlijk het beste geanalyseerd worden in termen van de fonologische realisatie van verschillende ketenlinks/sporen in de syntactische verplaatsingsketen. Sommige talen lijken namelijk naast het verplaatste element ook een spoor van dit element uit te kunnen spellen (e.g. Nunes 2004). Het ligt dan voor de hand aan te nemen dat het patroon van systeem V het resultaat is van de *extra* uitspelling van het spoor in de meest ingebedde Spec,CP. Het patroon van systeem VI lijkt dan de uitspelling van *alleen* dit spoor in het meest ingebedde voegwoorddomein, terwijl in het hogere voegwoorddomein het voegwoord verschijnt.

Tabel 10: patronen van systemen V en VI

	<i>korte extractie</i>		<i>lange extractie</i>	
	<i>subject</i>	<i>object</i>	<i>subject</i>	<i>object</i>
systeem V	die	die	die-die	die-die
systeem VI	die	die	dat-die	dat-die

7. Samenvatting en conclusie

In dit artikel is een beschrijving gegeven van de syntactische variatie die wordt gevonden in lange-afstandsrelatieven in Nederlandse dialecten. Daarnaast is een analyse voorgesteld voor (een deel van de) systemen van relativisatie die variëren in de distributie van de elementen *die* en *dat* in de linkerperiferie van de zin. Systemen die een subject-object asymmetrie laten zien zijn geanalyseerd in termen van de correlatie met voegwoordvervoeging. Er werd beargumenteerd dat dialecten verschillen in de uitspelling van de congruentierelatie die het sub-

ject aan moet gaan met het lokale voegwoord (microparameter 1), en dat deze congruentierelatie in sommige dialecten uitgespeld wordt als *die* ('speciaal *die*'). Argumenten voor de analyse van speciaal *die* als voegwoord zijn dat het een verklaring geeft voor (i) de systematische afwezigheid van dubbel gevulde COMP in contexten met speciaal *die*, (ii) de correlatie tussen voegwoordvervoeging en speciaal *die* (generalisatie D), en (iii) de observatie dat speciaal *die* enkel voorkomt met subjecten (generalisatie C) in het meest ingebedde voegwoorddomein (generalisatie B). Naast de voegwoordstatus van speciaal *die* werd aangenomen dat dialecten verschillen in het gebruik van relatiefpronomina (microparameter 2). Behalve het bestaan van de twee systemen met een subject-object asymmetrie, volgt het bestaan van twee andere systemen van (lange) relativisatie in variëteiten van het Nederlands automatisch uit de twee voorgestelde microparameters, wat erop lijkt te wijzen dat de analyse op de juiste weg is.

De gepresenteerde data en analyses werpen nieuwe vragen en problemen op, en het moge duidelijk zijn dat vervolgonderzoek naar de (grenzen van) microvariatie in het empirische domein van lange-afstandsrelatieven nodig is. Dit onderzoek kan bijdragen aan zowel het begrip van (lange-afstands) relatieven in het algemeen, als aan (de grenzen van) (micro)variatie in het bijzonder.

Bibliografie

ALBER, B.

- (2008). "Tyrolean A-bar movement: doubling and resumptive pronoun structures". In: S. Barbiers, O. Koenenman, M. Lekakou & M. van der Ham (eds.), *Microvariation in Syntactic Doubling*. Amsterdam, Elsevier/Emerald. 141-170.

BARBIERS, S. ET AL.

- (2005). *Syntactic Atlas of the Dutch Dialects*, Volume I. Amsterdam, Amsterdam University Press.

BARBIERS, S. ET AL.

- (2006). *Dynamische Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten* (DynaS-AND). Amsterdam, Meertens Instituut. URL: <http://www.meertens.knaw.nl/sand/>.

BAYER, J. & E. BRANDNER

- (2008). "On Wh-Head-Movement and the Doubly-Filled-Comp Filter". In: C.B. Chang & H.J. Haynie (eds.), *Proceedings of the 26th West Coast Conference on Formal Linguistics* (WCCFL 26). Somerville, MA, Cascadia Proceedings Project. 87-95.

BENNIS, H. & L. HAEGEMAN

(1984). "On the status of agreement and relative clauses in West-Flemish". In: W. de Geest & Y. Putseys (eds.), *Sentential complementation*. Dordrecht/Cinnaminson, Foris Publications. 33-53.

BENNIS, H.

(1997). "Voegwoordvariaties". In: Van Santen, A. & M. van der Wal (eds.), *Taal in tijd en ruimte*. SNL. 353-364.

BHAT, D.N.S.

(2004). *Pronouns*. Oxford, Oxford University Press.

BIANCHI, V.

(1999). *Consequences of Antisymmetry: Headed Relative Clauses*. Berlin, Mouton de Gruyter.

BOEF, E.

(2008). *Long-distance relativization in varieties of Dutch*. Master Thesis, Universiteit Utrecht (UiL OTS). Available at: <http://igitur-archive.library.uu.nl/student-theses/2008-0919-200728/UUindex.html>.

CHOMSKY, N.

(1977). "On *wh*-movement". In: Culicover et al. (eds.), *Formal Syntax*. New York, Academic Press. 71-132.

CHOMSKY, N.

(1981). *Lectures on Government and Binding*. Dordrecht: Foris Publications.

CHOMSKY, N.

(1995). *The Minimalist Program*. Cambridge, MA: MIT Press.

CHOMSKY, N.

(2000). "Minimalist Inquiries: The Framework". In: R. Martin, D. Michaels & J. Uriagereka (eds.), *Step by Step: Essays on Minimalist Syntax in Honor of Howard Lasnik*. Cambridge, MA: MIT Press. 89-155.

CHOMSKY, N.

(2001). "Derivation by phase". In: M. Kenstowicz (ed.), *Ken Hale: A Life in Language*. Cambridge, MA: MIT Press. 1-52.

CITKO, B.

(2001). "Deletion Under Identity in Relative Clauses". *NELS* 31, 131-145.

CORNIPS, L. & W. JONGENBURGER

(2001). "Het design en de methodologie van het SAND-project". *Nederlandse Taalkunde* 3, 215-232.

- DEKKERS, J.
 (1999). *Derivations & Evaluations. On the Syntax of Subjects and Complementizers*. Doctoral Dissertation, Universiteit van Amsterdam. Holland Academic Graphics, The Hague.
- HAEGEMAN, L.
 (1983). "Die en dat in West-Flemish relative clauses". In: H. Bennis & W. van Lessen Kloeke (eds.), *Linguistics in the Netherlands* 1983, 83-91.
- HAEGEMAN, L.
 (1992). *Theory and description in generative syntax; A case study in West Flemish*. Cambridge, Cambridge University Press.
- HAESERYN, W., K. ROMIJN, G. GEERTS, J. DE ROOIJ & M.C. VAN DEN TOORN
 (1997). *Algemene Nederlandse Spraakkunst (ANS)*. Groningen, Wolters-Noordhoff.
- HALLE, M. & A. MARANTZ
 (1993). "Distributed Morphology and the Pieces of Inflection". In: K. Hale & S.J. Keyser (eds.), *The View from Building 20: Essays in Linguistics in Honor of Sylvian Bromberger* (Current Studies in Linguistics). Cambridge, MA: MIT Press. 111-176.
- HALLE, M.
 (1997). "Distributed Morphology: Impoverishment and fission". In: B. Bruening, Y. Kang, M. McGinnis (eds.), *MITWPL 30: Papers at the Interface*. 425-449.
- HARLEY, H. & R. NOYER
 (1999). "Distributed Morphology". *Glott International* 4:4, 3-9.
- HOEKSTRA, E.
 (1993). "On the Parametrisation of Functional Projections in CP". In: A.J. Schafer (ed.), *NELS* 23, 191-204.
- HOEKSTRA, E. & J.-W. ZWART
 (1994). "De structuur van de CP. Functionele projecties voor topics en vraagwoorden in het Nederlands". *Spektator* 23, 191-212.
- HOEKSTRA, E. & J.-W. ZWART
 (1997). "Weer functionele projecties". *Nederlandse Taalkunde* 2, 121-132.
- KAYNE, R.
 (1976). "French relative "que"". In: F. Hensey & M. Lújan (eds.), *Current Studies in Romance Linguistics*. Washington, D.C., Georgetown University Press. 255-299.
- KAYNE, R.
 (1994). *The Antisymmetry of Syntax*. Cambridge, MA: MIT Press.

- KAYNE, R.
(2000). "Microparametric Syntax: Some Introductory Remarks". In: R. Kayne, *Parameters and Universals*. Oxford Studies in Comparative Syntax. New York, Oxford University Press. 3-9.
- MAYR, C.
(te verschijnen). "On the Necessity of ϕ -features: The Case of Bavarian Subject Extraction". In: P. Panagiotidis (ed.), *The Complementizer Domain: Subjects and wh-dependencies*. Oxford University Press.
- NEELEMAN, A. & H. VAN DE KOOT
(2006). "Syntactic Haplogy". In: M. Everaert & H. van Riemsdijk (eds.), *The Blackwell Companion to Syntax, Volume IV*. Oxford, Blackwell Publishers. 684-710.
- NUNES, J.
(2004). *Linearization of Chains and Sideward Movement*. Cambridge, MA: MIT Press.
- POSTMA, G.J.
(2006). "Toward a syntactic theory of number neutralisation; the Dutch pronouns *je* 'you' and *ze* 'them'". In: J.M. Hartmann & L. Molnárfi (eds.), *Comparative Studies in Germanic Syntax*. Amsterdam, John Benjamins. 181-200.
- RIZZI, L.
(1990). *Relativized Minimality*. Cambridge, MA: MIT Press.
- SALZMANN, M.
(2006). *Resumptive Prolepsis; A study in indirect A'-dependencies*. Doctoral Dissertation, Universiteit Leiden. LOT Dissertations 36.
- SCHIPPERS, A.
(2006). "Variation in the CP-domain: Long-distance dependencies in the Dutch dialects". Unpublished manuscript, Meertens Instituut – Rijksuniversiteit Groningen.
- SPORTICHE, D.
(2008). "Inward Bound: Splitting the wh-paradigm and French Relative *qui*". Available at: <http://ling.auf.net/lingbuzz/000623>.
- STRIK, N.
(2008). *Syntaxe et Acquisition des Phrases Interrogatives en Français et Neerlandais: une Etude Contrastive*. Doctoral Dissertation, Université Paris 8 - Saint Denis.

- VANGSNES, Ø.
(2005). "Microparameters for Norwegian *wh*-grammars". In: P. Pica, J. Rooryck & J. van Craenenbroeck. *Linguistic Variation Yearbook* 5, 187-226.
- VERGNAUD, J.-R.
(1974). *French Relative Clauses*. Doctoral dissertation, MIT.
- VRIES, M. DE
(2002). *The Syntax of Relativization*. Doctoral dissertation, Universiteit van Amsterdam. LOT Dissertations 53.
- WESTERGAARD, M. & Ø. VANGSNES
(2005). "*Wh*-questions, V2, and the Left Periphery of Three Norwegian Dialect types". *Journal of Comparative Germanic Linguistics* 8, 117-158.
- ZWART, J.-W.
(2000). "A head raising analysis of relative clauses in Dutch". In: A. Alexiadou et al. (eds.), *The Syntax of Relative Clauses*. Amsterdam, John Benjamins. 349-385.